

урока // Воспитание и обучение детей с нарушениями развития. – 2003. – №3. – С. 42-45.

5. Морозова Н.Г. Формирование познавательных интересов у аномальных детей. – М.: Просвещение, 1969. – 280 с.

In the article the problem of the use of educational games and game material for teaching first graders to read and write the mentally retarded. This study is aimed at finding the most effective and best ways to create a thinking, listening, sound pronunciation correction, visual perception and spatial orientation, and mastery of the mechanism of the first class the students read the special school. If after an experiment revealed difficulties in learning to read and write the mentally retarded first graders. According to the results of the study developed a method of ascertaining the formative experiment. In forming experiment shows a system specially organized work with educational games, game material in the classroom teaching certificates. Shown their positive influence on the development of the intellectual processes of students of special schools. The conclusions regarding the success of the methodology used.

Keywords: game, game techniques, literacy, dobukvarny period bukvarny period, activation, cognitive activity.

Отримано 14.6.2013

УДК 376.1-056.34:792

К. О. Зелінська

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ВАДАМИ ЗАСОБАМИ АРТТЕРАПІЇ

У статті описані проблеми розвитку комунікативної діяльності дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелекту. Розкрито результати дослідження розвитку комунікативних умінь дітей даної категорії та основні можливості подолання комунікативної дезадаптації засобами театральної діяльності.

Ключові слова: діти з інтелектуальними вадами, імаготерпія, театральна діяльність, пальчиковий театр, ляльковий театр, ігри-драматизації.

В статті описані проблеми комунікативної діяльності дітей молодшого шкільного віку з порушенням інтелекту. Розкриті результати дослідження розвитку комунікативних умінь дітей даної категорії і основні можливості подолання комунікативної дезадаптації за допомогою театральної діяльності.

Ключеві слова: діти з порушенням інтелекту, імаготерапія, театральна діяльність, пальчиковий театр, кукольний театр, гри-драматизації.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку корекційної освіти в Україні гостро порушується питання всебічного гармонійного розвитку дітей із психофізичними вадами з метою їх подальшої успішної соціалізації. У зв'язку з цим необхідним є створення сприятливих умов для особистісного становлення таких дітей, важливим компонентом якого є комунікативна діяльність.

Учні молодших класів спеціальної школи значно частіше зазнають комунікативних проблем, ніж учні масових шкіл. Це пов'язано з особливостями їх розвитку. У таких дітей значно збіднений словниковий запас, несформовані вміння комунікації з дорослими та однолітками, незрілі емоційні прояви.

Виходячи з концепцій модернізації змісту освіти в Україні на тлі інклюзивно-інтегративних тенденцій, основною парадигмою розвитку корекційного навчання дітей із вадами інтелекту є гуманізація, індивідуалізація, диференціація й інтеграція корекційно-виховного процесу, що потребує запровадження інноваційних підходів.

Науковці та практики в галузі корекційної освіти в пошуках ефективних засобів корекції все більше орієнтуються на використання новітніх, зокрема й арттерапевтичних, технологій на основі мистецтва в процесі навчання та виховання дітей із порушеннями інтелектуального розвитку.

На нашу думку, для покращення навчально-виховного процесу й удосконалення комунікативних умінь молодших школярів з інтелектуальними вадами, доцільно використовувати засоби імаготерапії, як одного з найбільш дієвих напрямів арттерапії. Подібна діяльність допоможе дитині в ігровій формі засвоїти позитивний досвід, покращити взаємовідносини з оточуючими, навчить роботі в колективі, додасть упевненості у своїх силах.

Таким чином, розвиток комунікативних умінь молодших школярів з інтелектуальними вадами здійснюється за рахунок створення імаготерапевтичного середовища, в якому мають місце позитивні переживання та креативно-мовленнєві потреби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній олігофренопедагогіці розвиток дитини з розумовою відсталістю

розглядається з позиції нерозривного зв'язку інтелекту та особистості в цілому (В. І. Бондар, Л. С. Вавіна, І. Г. Єременко, В. О. Липа, В. М. Синьов, О. П. Хохліна та ін.).

Питанням міжособистісних відносин розумово відсталих дітей займалися М. П. Аралова, М. В. Буфетов, Ю. С. Галлямова, А. І. Гаурілюс, Л. Й. Даргевічене, Є. Г. Трошихіна та ін.

Питаннями спілкування цієї категорії дітей займалися М. Г. Агавелян, Ж. М. Головіна, О. О. Леонтєв, Т. З. Стерніна та інші. Досліджувались також особливості вербального спілкування; плануючої, регулюючої функцій мовлення; мотиваційної сфери дітей на різних етапах дизонтогенезу (Д. Й. Аугене, Д. І. Бойков, І. С. Володіна, О. С. Гольдфарб, Р. Заззо, Є. Г. Злобіна, В. Г. Петрова, Е. І. Разуван, Є. С. Слепович, Р. Д. Тригер, Л. М. Шипіцина, Н. М. Школьнікова).

Питання становлення, розвитку та застосування арттерапії розглядалися такими науковцями, як Б. І. Айзенберг, Н. О. Ветлугіна, Л. С. Виготський, А. І. Захаров, Т. Д. Зінкевич-Євстигнеєва, В. О. Калягін, О. І. Копитін, О. М. Мастюкова, Т. С. Овчинникова, Є. Ф. Рау, та ін.

У роботах вітчизняних дослідників, присвячених виявленню можливостей розвитку творчих здібностей дітей, приділяється особлива роль театралізованим іграм (Л. С. Виготський, Б. М. Теплов, Л. В. Артемова, Р. І. Жуковська). Зокрема, Л. С. Виготський визначає драматизацію або театральну постановку як найчастіший і найбільш поширений вид дитячої творчості.

Питаннями лялькового театру займалися наступні вчені: І. А. Андріанова, Л. В. Артџомова, С. І. Гладун, С. Н. Гузій, Т. Н. Караманенко, І. І. Смирнова та інші.

Але незважаючи на те, що більшість робіт вітчизняних дослідників певним чином зачіпають проблему спілкування осіб із розумовою відсталістю, в спеціальній літературі практично не висвітлені питання, пов'язані з застосуванням імаготерапії у роботі з розвитку комунікативних умінь дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними вадами.

Мета статті. Висвітлити результати дослідження розвитку комунікативних умінь дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними вадами та основні можливості подолання комунікативної дезадаптації засобами театральної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Комунікація дітей з інтелектуальними вадами протікає з певними деформаціями у порівнянні з їх однолітками, що мають нормальний інтелектуальний розвиток. Розумово відсталі діти, вступаючи до спеціальної школи, не мають потреби у спілкуванні з однолітками та дорослими. Також слід звернути увагу на те, що навчально-виховний процес у молодших класах спеціальної школи має закладати фундамент розвитку особистості дитини та формування соціальної зрілості в подальшому. Саме тому розвиток комунікативних

умінь є надзвичайно важливим у роботі з розумово відсталими дітьми цієї вікової категорії.

Для визначення рівня розвитку сформованості комунікативних умінь молодших школярів з інтелектуальними вадами, нами було складено і впроваджено експериментальну комплексну методичку дослідження. Метою констатувального етапу експерименту було виявлення рівнів сформованості: імпресивного та експресивного мовлення, а також визначення рівня розвитку дрібної моторики, що здійснюють значний вплив на формування комунікативних умінь дітей означеної категорії.

Основними складовими експерименту стали: дослідження спілкування з дорослими та однолітками під час прогулянок і перерв (за допомогою спостереження); дослідження словотвору і граматичного ладу мовлення за методикою Т. А. Фотекової та Т. В. Ахутіної; дослідження активного і пасивного словника за методикою Н.В.Серебрякової; дослідження діалогічного та монологічного мовлення за методикою Р. І. Лалаєвої; дослідження розвитку дрібної моторики.

Базами проведення дослідження виступили КУ Сумська спеціальна загальноосвітня школа для дітей, які потребують корекції розумового та фізичного розвитку та Штепівська спеціальна школа-інтернат.

Аналіз першого етапу констатувального експерименту (дослідження спілкування з дорослими та однолітками) показав, що спілкування молодших школярів з порушеннями інтелекту знаходиться на досить низькому рівні.

Оскільки спостереження проводилося у вільний час, то нашу увагу не оминув процес ігрової діяльності та комунікації під час неї. Нами було виявлено, що ігри дітей з розумовою відсталістю молодшого шкільного віку не мають мети. Вони не вміють гратися разом, хаотично рухаються майданчиком кожен зі своєю іграшкою. Якщо і виникають контакти, то досить нетривкі і, зазвичай, з ініціативи дорослого. Слід зазначити, що спілкування під час гри частіше виникає у дівчат, ніж у хлопців, взаємодія дівчат також є тривалішою у часі.

Дітям молодшого шкільного віку притаманне також невербальне спілкування. Воно спостерігається частіше у дівчат і проявляється у обіймах, ласці тощо. Частіше за все такі прояви ніжності направлені на дорослого.

Щодо вербального спілкування дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними вадами та дорослого, то воно обумовлене, в основному, скаргами та образами. Діти звертаються до вчителя або вихователя лише для того, щоб висловити своє невдоволення (хтось когось штовхнув, обізвав, тощо).

Молодші школярі з інтелектуальними вадами можуть бути схильними до конфліктів як із однолітками, так і з дорослими.

Наступним етапом констатувального експерименту стало дослідження словотвору і граматичного ладу мовлення за методикою

Т. А. Фотекової та Т. В. Ахутіної; дослідження активного і пасивного словника за методикою Н. В. Серебрякової; дослідження діалогічного та монологічного мовлення за методикою Р. І. Лалаєвої.

Дослідження показало, що у переважній більшості дітей молодшого шкільного віку з розумовою відсталістю сформованість експресивного та імпресивного мовлення знаходяться на дуже низькому рівні; діалогічне мовлення дітей розвинене на середньому рівні, монологічне – на рівні нижче середнього, або ж на низькому; активний і пасивний словник молодших школярів з розумовою відсталістю розвинений, у більшості, нижче середнього і низькому рівнях.

Останнім етапом констатувального експерименту стало дослідження рівня розвитку дрібної моторики. Для обстеження стану дрібної моторики були запропоновані завдання, взяті з різних методик обстеження розвитку дрібної моторики у дітей та адаптовані для молодших школярів з інтелектуальними вадами.

Аналітичний огляд літературних даних показує, що розвиток рухового апарату, зокрема дрібної моторики пальців рук, є чинником, який стимулює розвиток мовлення. А так як комунікативні уміння є важливою складовою мовлення, то їх розвиток, як і розвиток мовлення, знаходиться у прямій залежності з розвитком дрібної моторики.

Результати дослідження показали, що у молодших школярів з інтелектуальними вадами проявляються недорозвинення дрібної моторики рук, недостатня цілеспрямованість рухів, невміння координувати роботу обох рук. Труднощі викликає диференціація, швидкість включення удіяльність, перемикання з одного руху на інший. Рухи таких дітей незграбні, метушливі, хаотичні, пальці рук неслухняні. Права рука, як правило, випереджає дії лівої, що призводить до неузгодженості рухів. Крім того, багато учнів не можуть виконувати рухи, що поєднуються з просторовими уявленнями і орієнтацією.

Виявлення кореляції між вираженістю порушень комунікативних умінь та ступенем розвитку рухів руки, безсумнівно, може сприяти визначенню основних напрямків, завдань, змісту і прийомів роботи вчителя, вихователя, логопеда та психолога спеціальних корекційно-освітніх установ, центральним завданням яких є підвищення результативності педагогічного процесу та сприяння загальному розвитку учнів.

Враховуючи отримані результати досліджень та твердження, що комунікативні уміння являються необхідною умовою успішної соціалізації дітей з розумовою відсталістю, ми вважаємо правомірним констатувати необхідність додаткових корекційно-розвивальних занять з їх розвитку у роботі з дітьми даної категорії. Це дало поштовх для подальшої розробки та впровадження комплексної методики розвитку

комунікативних умінь дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними вадами засобами арттерапії, зокрема імаготерапії.

Латинське слово "імаго" означає образ, зображення, картину. Це також назва терапевтичного напрямку в галузі психології відносин. Основи імаго були закладені американськими психологами Harville Handrix (Харвіллом Хендріксом) і Helen Kelly Hant (Хеленою Келлі Хант).

Важливе місце у розмаїтті засобів імаготерапевтичного впливу на формування особистості дитини посідає сьогодні театральна діяльність. Цей особливий синтетичний вид мистецтва органічно поєднує в собі художнє слово, драматичну дію, поезику, живопис, музику та літературу. Він допомагає дитині глибше пізнати себе, свій внутрішній світ, спонукає її до самовдосконалення, викликаючи естетичні почуття та емоції в ході театралізованого дійства [1, с. 21].

З досвіду багатьох допоміжних шкіл установлено, що в учнів значним успіхом користуються гуртки образотворчого й художнього мистецтва, драматичні гуртки, ляльковий театр. Діяльність цих гуртків має спрямовуватися на задоволення вікових інтересів дітей, розвиток здібностей, залучення до активної естетичної діяльності.

"Введення" мистецтва у внутрішній світ учня допоміжної школи як результат розуміння художнього образу має спиратися на створення емоційного контакту з творами, що сприймаються, удосконалення навичок аналітико-синтетичної діяльності мислення, збагачення емоційно-особистісного досвіду школяра з урахуванням виховних, освітніх та коригуючих моментів, закладених у самому змісті мистецтва [2, с. 35-39].

Створена нами корекційна програма розвитку комунікативних умінь дітей молодшого шкільного віку засобами арттерапії включає три напрями: пальчиковий театр, ляльковий театр та ігри-драматизації.

Пальчиковий театр грає безпосередню роль у розвитку дрібної моторики руки та у розвитку комунікативних умінь дитини. За допомогою пальчикових ігор дитина з вадами інтелекту збагачує словниковий запас, розвиває пам'ять, вчиться виконувати різні ролі, імітувати голоси, тощо. Крім того, подібна діяльність розвиває творчі здібності дитини, зосереджує її увагу на яскравих образах героїв пальчикового театру. Діти залюбки грають пальчиковими іграшками, допомагають виготовляти костюми для них, виготовляють прості іграшки самостійно.

Окрім виготовлення та безпосередньої гри з пальчиковим інвентарем, програмою передбачено також включати в роботу пальчиковий масаж та пальчикову розминку. Таким чином симулюються біологічно активні точки, що призводить до активізації мовленнєвого потенціалу, пальчики стають більш гнучкими та слухняними і легше піддаються ігровим діям.

Робота лялькового театру будується на основі використання улюбленого персонажа або ляльки, з якими розігруються в особах історії, пов'язані з проблемною ситуацією конкретної дитини. Улюблена лялька потрапляє в "страшну історію" (придуману вчителем, вихователем або психологом), але справляється з нею і виходить переможцем. У розгортанні сюжету придуманої історії важливі зростаюче напруження на початку і позитивне вирішення його в кінці.

Основною ідеєю лялькового театру є здатність створити виставу за допомогою ляльок, які допомагають акторам театру створити яскраві образи, передати характерні риси людського характеру і форми поведінки. У діалозі героїв вистави міститься повчальний зміст, важлива інформація та соціальні норми. Ляльковий театр також допомагає розумово відсталим учням опанувати сюжетно-рольову гру, засвоїти певні соціальні ролі та норми поведінки, вчить маніпулювати ляльками (чим підвищить рівень розвитку дрібної моторики). У грі діти вчаться відрізнити добро від зла, хороші вчинки від поганих.

Перед проведенням безпосередньої лялькової гри, програмою передбачена обов'язкова мовленнєва розминка та фізична розминка. Крім того, проведення лялько-терапевтичної діяльності має підпорядковуватися певним вимогам: потрібно розраховувати вагу, розміри ляльки та висоту ширми відповідно до кожної дитини. Лялька не має бути заважкою або завеликою, дитина має легко володіти лялькою. Крім того, необхідно враховувати як довго дитина буде тримати ляльку, чи зручно їй буде.

Щодо розвитку комунікативних умінь засобами ігор-драматизацій, слід зазначити, що комунікативні дії в театральній грі опосередковані через ігрову діяльність, яка ще не здає свої позиції у молодшому шкільному віці дітей з обмеженими інтелектуальними можливостями. Саме гра активно впливає на розвиток дитини, перш за все тому, що в ній діти навчаються повноцінному спілкуванню. Ігрова роль – це та зовнішня опора, яка допомагає дитині керувати своєю поведінкою. Роль може розкрити в дитині потенційний комунікативний ресурс [3].

Разом з героями гри-драматизації діти реально, суб'єктивно переживають різні емоційні стани, змінюючи їх за допомогою вербальних і невербальних засобів. Крім того, сам процес спілкування з театром дає дитині сильний позитивно забарвлений емоційний заряд.

Враховуючи, що основою театральної (образної) гри є уявна ситуація, очевидно стає також зв'язок уяви та емоцій. Не викликає сумніву, що розвиток емоцій і становлення їх тісно пов'язані з розвитком уяви і включенням її в структуру емоційного процесу.

Театральна гра забезпечує новий крок у поглибленні та активізації комунікативної взаємодії з навколишнім світом. Конкретною пристосувальною функцією гри є налагодження емоційної взаємодії з

іншими дітьми: розробка способів орієнтування в їх переживаннях, формування правил, норм взаємодії з ними. Колективна театральна гра забезпечує контроль колективу над індивідуальним афективним життям дитини, приводячи його у відповідність з вимогами і потребами оточуючих у конкретній комунікативній ситуації [1, с. 21].

Важко переоцінити роль театралізованих ігор у формуванні вербальних засобів виразності, розвитку мелодико-інтонаційної сторони мови, а саме тембру, ритму, висоти, виразності голосу. У театральній-ігровій діяльності йде практичне освоєння дитиною вищих форм експресії – вираженні почуттів за допомогою вербальних і невербальних засобів виразності (інтонації, міміки, пантоміміки).

У театралізованій діяльності відбувається активний розвиток діалогу як форми соціалізованого (комунікативного) мовлення. Сценічні діалоги є ідеальними, "правильними", тобто вивіренними хронологічно, логічно, емоційно. Вивчені під час підготовки до вистави літературні зразки мови діти використовують згодом як готовий мовний матеріал у вільному спілкуванні.

Висновки. Аналіз науково-педагогічної літератури та результати констатувального етапу експерименту показали, що в наш час у спеціальній педагогіці гостро постає проблема комунікативної діяльності молодших школярів з порушеннями інтелекту. Для повноцінної соціалізації в суспільстві, дитині з особливими потребами необхідно налагодити контакт з оточуючими, що, безперечно, виникає у процесі спілкування. Оскільки дитина з особливими потребами не в змозі самотійно оволодіти комунікативними вміннями на достатньому для спілкування рівні, її слід навчити цьому видові діяльності.

Досить продуктивним способом попередження і подолання комунікативної дезадаптації дітей даної категорії, на нашу думку, є застосування елементів театралізованої діяльності. Зважаючи на це, нами була розроблена програма розвитку комунікативних умінь дітей означеної категорії засобами арттерапії, зокрема імаготерапії.

Програма включає у себе три напрямки: пальчиковий театр, ляльковий театр та ігри-драматизації. Робота у цих напрямках активізує та збагачує словник дитини правильними висловлюваннями, збагачує уяву дитини, стимулює творчість, розвиває дрібну моторику, вчить спілкуванню з однолітками та дорослими. Крім того, театральна діяльність допомагає дитині опанувати сюжетно-рольову гру, виховує відповідальність та розвиває позитивні моральні якості особистості дитини.

Оскільки апробацію корекційної програми ще не завершеною, більш детальні результати нашого дослідження будуть висвітлені у наступних публікаціях.

Список використаних джерел

1. Борщаговська Т. Театралізовані ігри як засіб розвитку творчих здібностей дошкільнят / Т. Борщаговська // Палітра педагога. – 2003. – № 1. – С. 21.
2. Дмитрієва І. В. Шляхи естетичного виховання розумово відсталих школярів / І. В. Дмитрієва // Дефектологія. – 2006. – № 3. – С. 35–39.
3. Наталія Довгопол. Театр, у якому грають не актори. Він лікує [Електронний ресурс] // За даними рубрики "Життя" газети "Українська правда" 12.04. 2009.

Problems of communicative activity development of primary school children with the disturbances in the intellectual sphere are described in the article. It is also revealing results of the research on communicational development for children junior school age with intellectual retardation and basic possibilities of overcoming communicative disadaptation by means of theatrical activity

Keywords: children with intellectual development problems, image therapy, theatrical activity, finger-play, puppet-play, game of dramatization.

Отримано 24.6.2013

УДК 376-056.36

Т.Д. Каменіщук

НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ПОМІРНИМ ТА ТЯЖКИМ СТУПЕНЕМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ НЕДОСТАТНОСТІ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

У статті представлено досвід навчання та виховання дітей з помірним та тяжким ступенем інтелектуальної недостатності шляхом короткого аналізу навчальних програм України, Росії, Білорусі та Польщі.

Ключові слова: навчання, діти з помірним та тяжким ступенем інтелектуальної недостатності, навчальні заклади.

В статье представлен опыт обучения и воспитания детей с умеренной и выраженной степенью интеллектуальной недостаточностью путем короткого анализа учебных программ Украины, России, Беларуси и Польши.